

MACIEJ LABOCHA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8763-2187>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

WYBRANE SŁOWNIKI PRZEKŁADOWE Z JĘZYKIEM ROSYJSKIM I POLSKIM — ANALIZA ILOŚCIOWA VS. JAKOŚCIOWA

SELECTED TRANSLATION DICTIONARIES WITH RUSSIAN AND POLISH — QUANTITATIVE VS. QUALITATIVE ANALYSIS

The article presents two approaches to evaluating translation dictionaries: quantitative and qualitative. The study demonstrates that evaluating dictionaries should be multidimensional and carried out complementarily. Taking into account various aspects related to macro- or microstructure, objectifies and nuances the evaluation of dictionaries, as presented by the confrontation of the two approaches.

Keywords: lexicography, dictionary, dictionary entry

WSTĘP

Słowniki drukowane, w szczególności przekładowe, wydają się odchodzić z każdym rokiem w przeszłość. Wprawdzie nadal stanowią materiał pomocniczy w dydaktyce, lecz już nie tak istotny jak jeszcze chociażby dekadę czy dwie temu¹. Ich miejsce zajmują nie tylko słowniki online (czy wersje online słowników pierwotnie mających postać drukowaną), ale również takie serwisy jak Glosbe czy ContextReverso², a nade wszystko translatory internetowe (np. DeepL.com³), wy-

¹ Zob. np.: H. Kaczmarek, *Tradycyjny słownik książkowy w kształceniu językowym na poziomie akademickim*, „Prace Naukowe Akademii im. J. Długosza w Częstochowie” 2016, T. XXV, s. 373–384.

² <https://pl.glosbe.com/>, <https://context.reverso.net/> (16.02.2025). Źródła te są zresztą ze względu na swoją popularność wykorzystywane jako materiał dydaktyczny i obiekt badawczy jednocześnie. Zob. np.: J. Sekuła, *Źródła wiedzy tłumacza w przekładzie niemieckiego wyroku sądowego a poprawność translatu*, „Comparative Legilinguistics” 2017, vol. 31, s. 147–165.

³ <https://www.deepl.com/> (16.02.2025). Problematyka tłumaczenia maszynowego i możliwości translacyjnych DeepL w bardzo przystępny sposób zaprezentowane

posażone w wiele funkcji, którymi siłą rzeczy słowniki drukowane nie dysponują i dysponować nie mogą. Wystarczy wspomnieć o możliwości (niejednokrotnie bardzo trafnego) szybkiego doboru nie tylko alternatywnych leksemów czy syntagm ze względów stylistycznych, ale i równie szybkiej korekcie składni w szerokim sensie (zdanie, akapit, wariacja akapitów przy pierwotnej wariacji na poziomie zdania etc.), tłumaczonego tekstu, choć jak dotąd — trzeba to odnotować — ostatecznie decyzja o takim czy innym wyborze pozostaje wciąż — i oczywiście, a także: nie przypadkowo — w gestii użytkownika. Czy zatem analiza rozwiązań leksykograficznych w słownikach drukowanych ma nadal jakikolwiek sens? Stoimy na stanowisku, że tak — analiza taka ma bowiem wartość badawczą w odniesieniu do rozwiązań stosowanych w źródłach przeszłych, ale może również stanowić podstawę do doskonalenia współczesnych/nowoczesnych narzędzi leksykograficznych (już chyba głównie online) i translatorskich (również w postaci cyfrowej), przede wszystkim w aspekcie użyteczności i jakości dostarczanej użytkownikowi informacji językowej: czy to słownikowej (potencjalne rozwiązania), czy to przekładowej (gotowe rozwiązania, mniej lub bardziej trafne), czy też mieszanej (rozwiązania przekładowe uzupełnione o dane leksykograficzne, glosariuszowe, anotacyjne etc.).

W niniejszym artykule podejmujemy dwie kwestie:

Po pierwsze — jest on próbą zestawienia informacji o rejestrowaniu przez trzy wielkie słowniki z językiem rosyjskim i polskim wybranych jednostek wielowyrazowych o charakterze operatorów meta-tekstowych w aspekcie ilościowym oraz propozycją kilku wskaźników pozwalających na relatywną ewaluację tych słowników w tym względzie. Metodę tę z powodzeniem można zastosować również do ewaluacji słowników online — czy to w kontekście czysto badawczym, czy w celach dydaktycznych⁴.

zostały np. w: Z. Handzel, M. Gajer, *Zastosowanie uczenia głębokiego w tłumaczeniu komputerowym*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Informatyki w Krakowie” 2021, z. 17, s. 71–92.

⁴ Problem wagi rejestrowania jednostek wielowyrazowych podejmował np. Wojciech Chlebda, w: W. Chlebda, *Teoria frazeologiczna a nauczanie języka obcego*, „Prace Językoznawcze” 1989, nr 15, s. 101–115, a także w szeregu innych publikacji. Natomiast problem ilości rejestrowanych jednostek podejmuje np. Mirosław Bańko w: M. Bańko, *Za mało czy dość? Dylemat leksykografa w dobie rewolucji informacyjnej (na przykładzie słowników frazeologicznych)*, w: G. Dziamska-Lenart, J. Liberek (red.), *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią a praktyką frazeograficzną*, Wydawnictwo UAM, Poznań 2013, s. 9–16.

Po drugie — na wybranym przykładzie postaramy się zasygnalizować problem jakości rejestrowania jednostek wielowyrazowych w mikrostrukturze słowników w zestawieniu z danymi frekwencyjnymi Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego⁵.

Badane w niniejszym artykule słowniki (a w zasadzie ich rejestry) to:

1) Hessen D., Stypuła R. (red.): *Wielki słownik polsko-rosyjski. A-Ó*. Wyd. VII. Wiedza Powszechna. Warszawa, 2004 (dalej w tekście również jako abreviatura WSPR WP);

2) Hessen D., Stypuła R. (red.): *Wielki słownik polsko-rosyjski. P-Ż*. Wyd. VII. Wiedza Powszechna. Warszawa, 2004 (dalej w tekście również jako abreviatura WSPR WP);

3) *Wielki multimedialny słownik rosyjsko-polski [i] polsko-rosyjski* PWN (wersja na CD). Wydawnictwo Naukowe PWN, Poznań, 2007 (dalej w tekście również jako abreviatura WSPR[i]RP PWN);

4) Chwatow S., Timoszuć M. (red.): *Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski*. Wydawnictwo REA. Warszawa, 2008 (dalej w tekście również jako abreviatura WSPR[i]RP REA).

W tym miejscu należy zauważyć, że słownik z pozycji trzeciej zgodnie z deklaracją wydawcy na załączonej do płyty CD informacji drukowanej (ale również informacji „wewnątrz” aplikacji) „powstał na podstawie *Wielkiego słownika rosyjsko-polskiego z kluczem polsko-rosyjskim* oraz *Wielkiego słownika polsko-rosyjskiego* pod redakcją prof. Jana Wawrzyńczyka”:

1) Wawrzyńczyć J. (red.): *Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim*. Wyd. I. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2004;

2) Wawrzyńczyć J. (red.): *Wielki słownik polsko-rosyjski*. Wyd. I. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2005.

Podsumowując, artykuł składa się z dwóch komplementarnych części. Pierwsza obejmuje dane liczbowe dotyczące rejestrowania jednostki wejściowej (translantu) pod poszczególnymi jej składnikami i liczby rejestrowanych (w artykule hasłowym) jednostek docelowych (translatów/ekwiwalentów). Dane te posłużą do porównania

⁵ Charakterystykę korpusu wraz z podkorpusami Czytelnik znajdzie na stronie <https://ruscorpora.ru/page/corpora-structure> (16.02.2025). Opis najnowszych zmian, jakie w ostatnim czasie zaszły pod wieloma względami w korpusie odnaleźć można w publikacji: С.О. Савчук, Т.А. Архангельский, А.А. Бонч-Осмоловская, О.В. Дони́на, Ю.Н. Кузнецова, О.Н. Ляшевская, Б.В. Орехов, М.В. Подрядчикова, *Национальный корпус русского языка 2.0: новые возможности и перспективы развития*. „Вопросы языкознания” 2024, nr 2, s. 7–34.

fragmentów siatki hasel trzech wspomnianych słowników oraz ich ewaluacji. Druga dotyczy skonfrontowania hierarchii frekwencyjnej badanych jednostek w zasobach korpusowych oraz porównania jej z hierarchią uwzględnioną w badanych słownikach, czyli kolejnością rejestrowania owych jednostek w artykule hasłowym, zaczynając od najczęstszej, a skończywszy na najrzadszej (wg danych korpusowych). Część ta ma na celu szczegółowe zilustrowanie problemu hierarchii jednostek w słownikach, ale również ich doboru i dystrybucji w artykułach hasłowych. Oba podejścia wpisują się zaś w problematykę użyteczności słownika (w tym przede wszystkim adekwatności i przyjazności jako elementów ewaluacji słowników)⁶.

ANALIZA ILOŚCIOWA (OBJAŚNIENIE ZAPISÓW TABELARYCZNYCH I INDEKSACJI)

Zanim zaprezentujemy tabelę zbiorczą oraz jej analizę pod kątem proponowanych współczynników statystycznych, pozwalających na relatywną ocenę ilościową zapisów słownikowych, a co za tym idzie — i samej jakości i użyteczności słowników, wyjaśnimy zastosowaną w owej tabeli indeksację (symbolikę, w tym numeryczną):

1) **Symbol Ø** (w indeksie górnym) oznacza, że jednostka indeksowa siatki hasel (leksem, wyraz) nie została zarejestrowana w siatce hasel słownika, np. zapis *bez² wątpienia^Ø* oznacza, że rzeczownik odczasownikowy *wątpienie* nie został odnotowany w słowniku jako samodzielna jednostka indeksowa, będąca punktem wyjścia do stworzenia artykułu hasłowego — zapis ów wygląda w tabeli następująco:

L.p.	WSPR WP	WSPR[i]RP REA	WSPR[i]RP PWN
4.	bez ² wątpienia^Ø	bez ^Ø wątpienia ³	bez ^Ø wątpienia ³

Tab.1. Przykładowe zestawienie tabelaryczne badanych jednostek wraz z indeksami dla trzech badanych słowników
(wyimek z tabeli zbiorczej z dalszej części artykułu) — indeks górny „Ø”.

2) **Symbole cyfrowe 0, 1, 2 etc.** w indeksie górnym przy jednym ze składników syntagmy oznaczają liczbę ekwiwalentów dla jednostki

⁶ O wartościowaniu opisów leksykograficznych zob.: P. Żmigrodzki, *Słownik — słowo — rzeczywistość. Z problemów leksykografii i metaleksykografii*, Wydawnictwo LEXIS, Kraków, 2008, s. 37–58.

wejściowej, np. w przypadku zapisu *bez² wątpienia^o* pod jednostką indeksową *bez* zarejestrowano dwa translaty dla wielowyrazowca *bez wątpienia*. W przypadku pozostałych słowników w indeksie górnym przy jednostce *bez* widnieje zapis „o” — oznacza to, że jednostka indeksowa została w siatce haseł słownika odnotowana (zarejestrowana), lecz w artykule hasłowym brak docelowego wielowyrazowca. W przypadku jednostek indeksowych *wątpienie* w pozostałych słownikach, nie tylko zostały one zarejestrowane w siatce haseł (jako rzeczowniki odczasownikowe), ale również w artykułach hasłowych zarejestrowano odpowiednie translaty w liczbie wskazanej w indeksie górnym. Por.: tab. 1.1.:

L.p.	WSPR WP	WSPR[i]RP REA	WSPR[i]RP PWN
4.	bez² wątpienia^o	bez^o wątpienia³	bez^o wątpienia³

Tab.1.1.1. Przykładowe zestawienie tabelaryczne badanych jednostek wraz z indeksami dla trzech badanych słowników (wyimek z tabeli zbiorczej z dalszej części artykułu) — indeksy górne cyfrowe: „0”, „1”, „2” etc.

ANALIZA ILOŚCIOWA

(ZESTAWIENIE DANYCH LICZBOWYCH I PROPOZYCJA WSKAŹNIKÓW EWALUACYJNYCH)

W badaniu jako materiał wyjściowy posłużyło dwadzieścia wielowyrazowych jednostek języka polskiego⁷. Porównanie ich występowania w artykułach hasłowych (przy jednostkach hasłowych/indeksowych) wraz z liczbą podawanych translatów prezentuje tabela 2.:

⁷ Wybór jednostek oparty jest na części 4. *Podręcznego idiomatykonu polsko-rosyjskiego*, zob.: W. Chlebda (red.), *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski. Zeszyt 4*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 2009, s. 173–179. W niektórych przypadkach zawartych w tabeli danych braliśmy pod uwagę jednostki z niewielkimi odchyleniami strukturalnymi w stosunku do jednostek wyjściowych, uwzględnialiśmy jednostki podane w nawiasach, a także jednostki podane w przykładach użycia w większych syntagmach, por. wybrane casusy: (1) w przypadku wielowyrazowca *można powiedzieć, że* WSPR rejestruje transland i translat bez spójnika *że*; (2) słownik wydawnictwa REA nie rejestruje jednostki *otwarcie mówiąc*, ale rejestruje formę z czasownikiem w bezokoliczniku (*mówić otwarcie*) wraz z translatem (*говорить прямо*); (3) WSPR[i]RP PWN dla jednostki w *istocie* podaje bezpośrednio 2 ekwiwalenty, jeden jest zaś podany w nawiasie (*no cytmu, в самом деле и в сущности*), ponadto podaje również jednostkę w *istocie rzeczy* wraz z odpowiednikiem *no cytmu дела*; (4) wielowyrazowiec *a przecież* pojawia się w WSPR WP pod jednostką indeksową *przecież* w przykładzie *nikt go się nie spodziewał, a — przyszedł* z tłumaczeniem *никто его не ожидал, а он всё же пришел*.

L.p.	WSPR WP	WSPR[i]RP REA	WSPR[i]RP PWN
1.	a ^o mianowicie ¹	a ¹ mianowicie ¹	a ^o mianowicie ²
2.	a ² przecież ¹	a ^o przecież ^o	a ^o przecież ²
3.	bez ¹ przesady ¹	bez ^o przesady ¹	bez ^o przesady ¹
4.	bez ² wątpienia ^o	bez ^o wątpienia ³	bez ^o wątpienia ³
5.	bez ¹ wyjątku ²	bez ^o wyjątku ¹	bez ^o wyjątku ³
6.	być ¹ może ³	być ¹ może ³	być ^o może ³
7.	jednym ^o słowem ¹	jednym ¹ słowem ¹	jednym ² słowem ²
8.	moim ^o zdaniem ²	moim ^o zdaniem ¹	moim ¹ zdaniem ²
9.	można ¹ powiedzieć ¹ , że ^o	można ¹ powiedzieć ^o , że ^o	można ¹ powiedzieć ^o , że ^o
10.	na ^o szczęście ²	na ^o szczęście ²	na ^o szczęście ³
11.	na ^o wypadek ^o , gdyby ^o	na ^o wypadek ^o , gdyby ^o	na ^o wypadek ¹ gdyby ^o
12.	na ^o znak ¹ tego ^o , że ^o	na ^o znak ^o tego ^o , że ^o	na ^o znak ¹ tego ^o , że ^o
13.	nic ^o innego ¹ , jak ¹	nic ^o innego ^o , jak ^o	nic ¹ innego ¹ , jak ^o
14.	niczego ¹ sobie ^o	niczego ¹ sobie ^o	niczego ³ sobie ^o
15.	nie ^o ma ^o za ^o co ^o	nie ^o ma ^o za ^o co ^o	nie ^o ma ^o za ^o co ^o
16.	nie ^o mów ^o	nie ^o mów ^o	nie ^o mów ²
17.	nie ^o mówiąc ¹ już ^o o ^o	nie ^o mówiąc ^o już ^o o ^o	nie ^o mówiąc ^o już ^o o ^o
18.	nie ^o na ^o <i>czyje</i> siły ^o	nie ^o na ^o <i>czyje</i> siły ^o	nie ^o na ^o <i>czyje</i> siły ³
19.	otwarcie ^o mówiąc ^o	otwarcie ¹ mówiąc ¹	otwarcie ¹ mówiąc ^o
20.	w ² istocie ⁴	w ^o istocie ³	w ^o istocie ⁴

Tab. 2. Rejestrowanie jednostek wyjściowych wraz z ekwiwalentami w artykułach hasłowych dla poszczególnych jednostek indeksowych w badanych słownikach wielkich

Aby ocenić słowniki użytecznościowo w oparciu o zebrane informacje porównanie relewantnych statystycznie danych można by oprzeć na trzech uzupełniających się wskaźnikach:

(1) Liczba jednostek wejściowych (wewnątrz artykułów hasłowych) [w skrócie: LJW] (np. a *mianowicie*, a *przecież* etc.) dla których rejestrowane są ekwiwalenty, przy czym nie ma znaczenia fakt liczby odnotowywanych ekwiwalentów, lecz samo zarejestrowanie ww. jednostek (mogących różnić się nieznaczenie od jednostek z tabeli) z co najmniej jednym ekwiwalentem pod co najmniej jedną jednostką indeksową (w co najmniej jednym artykule hasłowym), por.:

L.p.	WSRP WP	WSPR[i]RP REA	WSPR[i]RP PWN
2.	a ² przecież ¹	a ⁰ przecież ⁰	a ⁰ przecież ²

Tab. 3.1.

W przypadku wskazanym w tab. 3.1. odnotowanie przy choć jednym składniku wielowyrazowca liczby dodatniej w indeksie górnym będzie w naszym badaniu skutkowało przypisaniem wartości „1” w stosunku do ogólnej liczby badanych związków wyrazowych (w tabeli zbiorczej jest ich 20), a mianowicie: dla słownika Wiedzy Powszechnej wartość ta będzie wynosić 1, dla słownika wydawnictwa REA — 0, dla słownika PWN — 1. Dla powyższej tabeli (jedna badana jednostka — a *przecież*) wartości te w stosunku do liczby jednostek w niej wskazanych (jedna jednostka: a *przecież*) wynosiłyby więc odpowiednio: 1/1, 0/1, 1/1. Innymi słowy: np. wartość 1/1 oznacza, że na jedną badaną jednostkę zarejestrowano ją w słowniku co najmniej jeden raz z co najmniej jednym ekwiwalentem.

(2) Ogólna liczba (rejestrowanych) ekwiwalentów (w artykułach hasłowych) [w skrócie: OLE] w stosunku do LJW, czyli łączna liczba uwzględnionych dla danej próby translatów pod każdą z jednostek indeksowych (w każdym z artykułów hasłowych) sumarycznie w stosunku do liczby jednostek wejściowych, por.:

L.p.	WSRP WP	WSPR[i]RP REA	WSPRiRP PWN
7.	jednym ⁰ słowem ¹	jednym ¹ słowem ¹	jednym ² słowem ²

Tab. 3.2.

W przypadku przedstawionym na tab. 3.2. łączną liczbą ekwiwalentów dla jednostki *jednym słowem* w słowniku Wiedzy Powszechnej

jest 1 ekwiwalent, w słowniku wydawnictwa REA — ekwiwalent pojawia się 2 razy, zaś w słowniku PWN — 4 razy. Stosunek łącznej liczby translatów (ekwiwalentów) do translandów (jednostek wejściowych) w oparciu o powyższą tabelę to odpowiednio: 1/1, 2/1, 4/1. Translasy mogą się formalnie dublować w odrębnych artykułach hasłowych pod odpowiednimi jednostkami indeksowymi — pod uwagę brana jest bowiem liczba ich odnotowywania, bez względu na to, czy forma, i która/jaka, bywa powielana.

(3) Liczba jednostek indeksowych [w skrócie: LJI], to liczba jednostek przy których (w artykułach hasłowych) odnotowano badane związki wyrazowe (w dokładnej lub niedokładnej formie) wraz z translatami w stosunku do liczby składników leksykalnych wszystkich wielowyrazowców badanej próby łącznie, por.:

L.p.	WSRP WP	WSPR[i]RP REA	WSPR[i]RP PWN
4.	bez ² wątpienia ⁰	bez ⁰ wątpienia ³	bez ⁰ wątpienia ³

Tab. 3.3.

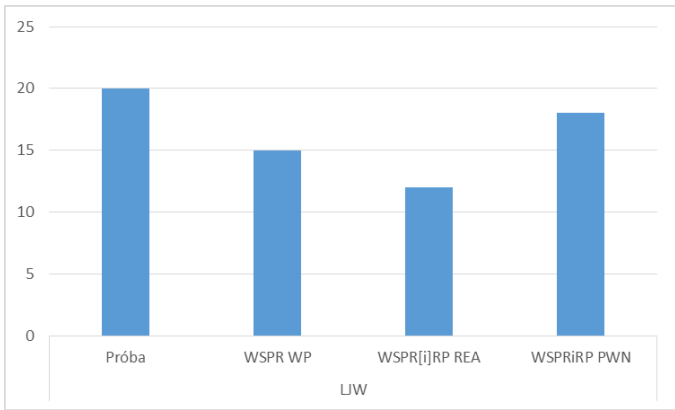
We wskazanym w tab. 3.3. przypadku jakiegokolwiek dodatni indeks liczbowy (nie oznaczony symbolem Ø lub o) oznacza, że wskazana jednostka wielowyrazowa (w niektórych przypadkach jej ekwiwalenty) została odnotowana pod odpowiednią jednostką hasłową. Dla każdego leksemu z indeksem dodatnim przyjmujemy więc wartość „1”, dla leksemów z indeksem Ø lub o — wartość „0”. Dla jednostki *bez wątpienia* w tab. 3.3. będą to następujące relacje liczbowe dla poszczególnych słowników: WSRP WP — 1/2, WSPR[i]RP REA — 1/2, WSPR[i]RP PWN — 1/2.

W tabeli 4. Prezentujemy zbiorczo dane liczbowe dla każdego z ww. wskaźników, przy czym — jak już wspomnieliśmy — wskaźnik pierwszy oznaczamy abreviaturą LJW (liczba jednostek wejściowych wewnątrz artykułów hasłowych), wskaźnik drugi — abreviaturą OLE (ogólna liczba ekwiwalentów), wskaźnik trzeci — abreviaturą LJI (liczba jednostek indeksowych). W każdym przypadku podajemy również wartość procentową wynikającą ze stopnia rejestrowania odpowiednich jednostek w poszczególnych słownikach. Na ryc. 3.1–3.3. dane liczbowe dla każdego ze wskaźników prezentujemy w formie graficznej.

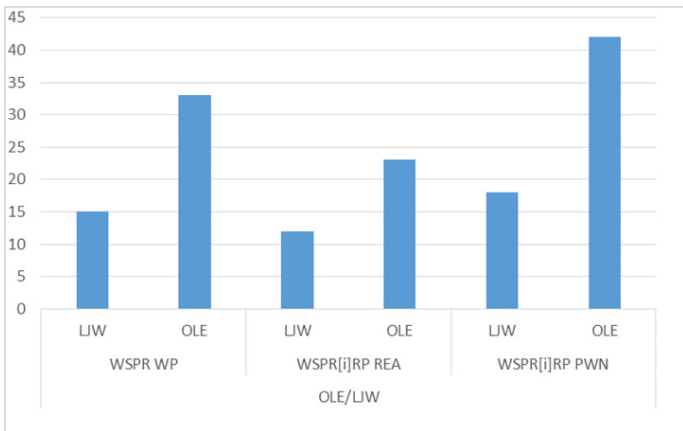
WYBRANE SŁOWNIKI PRZEKŁADOWE...

	WSRP WP	WSPR[i]RP REA	WSPRiRP PWN
Wskaźnik LJW	15 / 20 (75%)	12 / 20 (60%)	18 / 20 (90%)
Wskaźnik OLE/LJW	33 (OLE) / 15 (LJW) (220%)	23 (OLE) / 12 (LJW) (191%)	42 (OLE) / 18 (LJW) (233%)
Wskaźnik LJI	22 / 50 (44%)	16 / 50 (32%)	21 / 50 (42%)

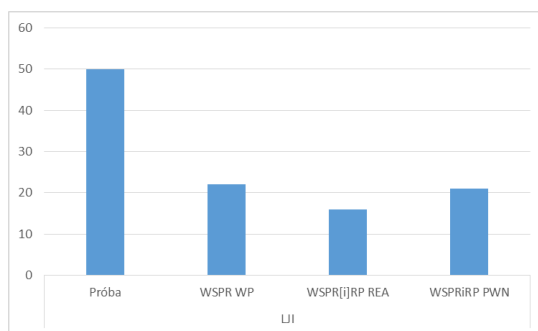
Tab. 4. Zestawienie wskaźników statystycznych reprezentujących stopień rejestrowania badanych jednostek w poszczególnych słownikach

Ryc. 3.1. Graficzna reprezentacja danych liczbowych z tab. 4. dla wskaźnika LJW

Ryc. 3.2. Graficzna reprezentacja danych liczbowych z tab. 4. dla wskaźnika OLE

Ryc. 3.3. Graficzna reprezentacja danych liczbowych z tab. 4. dla wskaźnika LJI

Jak łatwo zauważyć, najwięcej jednostek wejściowych (najwięcej odnotowań) w stosunku do liczby badanych wielowyrazowców (wskaźnik LJW) odnajdziemy w słowniku PWN (18/20; 90%), nieco mniej w słowniku Wiedzy Powszechnej (15/20; 75%), najmniej zaś w słowniku wydawnictwa REA (12/20; 60%). Podobną kolejność uzyskujemy w przypadku wskaźnika OLE/LJW (stosunek ogólnej liczby rejestrowanych ekwiwalentów do liczby jednostek wejściowych), a są to odpowiednio następujące liczby: słownik wydawnictwa PWN — 42/18 (233%), słownik wydawnictwa Wiedza Powszechna — 33/15 (220%), słownik wydawnictwa REA — 23/12 (191%). Nieco inaczej prezentują się dane wskaźnika LJI (liczba jednostek indeksowych, pod którymi rejestrowany jest co najmniej jeden ekwiwalent w stosunku do liczby składników wszystkich badanych wielowyrazowców) — w tym ujęciu słownik Wiedzy Powszechnej i wydawnictwa PWN cechują się niemalże identyczną „skutecznością” — są to odpowiednio wyniki: 22/50 (44%) oraz 21/50 (42%), choć minimalnie lepiej wypada w tym zestawieniu WSPR WP. Widocznie słabsze rezultaty prezentuje słownik wydawnictwa REA: 16/50 (32%).

Podsumowując: w oparciu o wskaźnik LJW oraz OLE/LJW słownikiem najbardziej użytecznym jest słownik PWN, w kategorii LJI przewagą jednej jednostki nad PWN największą użyteczność osiąga słownik Wiedzy Powszechnej, zaś wyniki słownika wydawnictwa REA we wszystkich trzech kategoriach są najniższe.

ANALIZA JAKOŚCIOWA (ZAŁOŻENIA I NARZĘDZIA)

Analiza jakościowa, w przeciwieństwie do ilościowej, a więc danych czysto liczbowych, ma na celu wskazanie jakie jednostki są notowa-

ne w poszczególnych słownikach w jakiej hierarchii, a także przegląd rozwiązań redakcyjnych w zakresie mikrostruktury.

W badaniu jakościowym wychodzimy z założenia, że jednostki powinny być szeregowane frekwencyjnie (od największej do najmniejszej). W celu jej weryfikacji posłużyliśmy się Korpusem podstawowym Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego (Основной корпус НКРЯ). Jest to główny subkorpus tego zasobu, zawierający prozę, powstałą od XVIII w. i do chwili obecnej. Współczesne teksty wchodzące w jego skład reprezentują różne gatunki: dramaturgię, literaturę wspomnieniowo-biograficzną, publicystykę prasową, bieżące informacje prasowe, teksty naukowe, popularno-naukowe i dydaktyczne, teksty religijne i religijno-filozoficzne, teksty techniczne, oficjalne i prawne, a także dzienniki i korespondencje⁸. W celu możliwie najwierniejszego odzwierciedlenia proporcji frekwencyjnych właściwych językowi współczesnemu, w korpusowych parametrach poszukiwania poszczególnych jednostek zawężiliśmy okres powstawania tekstów do lat 2000–2025⁹.

Analizę jakościową oparliśmy na przykładzie jednostki *без wątpienia* i jej rejestrowania przez badane słowniki.

ANALIZA JAKOŚCIOWA (CASUS JEDNOSTKI *БЕЗ ВЪТЪПИЕНИЯ* I JEJ EKWIWALENTÓW)

Wielowyrazowiec *без wątpienia* wraz z ekwiwalentami rejestrowany jest przez każdy z badanych słowników. Łącznie słowniki odnotowują pięć jednostek przekładowych (*без сомнения, несомненно, безусловно, с несомненностью, вне сомнения*), jednak jedynym wspólnym ekwiwalentem dla każdego z nich jest jednowyrazowy translat rosyjski *несомненно* (zob. tab. 5a).

	WSPR WP	WSPR[i]RP REA	WSPRiRP PWN
Badana jednostka	bez ² wątpienia ⁰	bez ⁰ wątpienia ³	bez ⁰ wątpienia ³
Jednostka indeksowa	bez	wątpienie	wątpienie

⁸ <https://ruscorpora.ru/corpus/main> (20.02.2025).

⁹ Określenie odmiennych kryteriów w NKJR mogłoby oczywiście mieć wpływ na zmiany frekwencyjne. Jest to jednak temat na odrębne studium.

Ekwiwalenty i ich hierarchia	без сомнения несомненно	без сомнения несомненно безусловно	несомненно с несомненностью вне сомнения
---	----------------------------	--	--

Tab. 5a. Porównanie notowania translatów jednostki *bez wątpienia*

WSPR WP podaje dwa translaty — *без сомнения* oraz *несомненно*, przy czym odnotowuje je w przeciwieństwie do dwóch pozostałych słowników tylko w artykule hasłowym dla jednostki indeksowej *bez*. WSPR[i]RP REA rejestruje trzy translaty: *без сомнения*, *несомненно* oraz *безусловно*; podobnie trzy jednostki przekładowe podaje WSPR[i]RP PWN — *несомненно*, *с несомненностью*, *вне сомнения* — są one jednak umieszczone jedynie w artykułach hasłowych dla jednostki indeksowej *wątpienie*. W każdym ze słowników zarejestrowano zatem jednostki wyjściowe tylko pod jednym ze składników polskiego wielowyrazowca.

Artykuł hasłowy dla jednostki indeksowej *bez* w słowniku Wiedzy Powszechnej zredagowano w następujący sposób (ryc. 4.1 oraz 4.2.):

bez ¹ (в сочет. с мест. **ja** — **beze mnie**) *предлог с*
род. без; в некот. случаях переводится беспред-
ложной конструкцией; bez czapki без шапки; **bez**
końca без конца; **bez potrzeby** без нужды; **bez po-**
wolenia без разрешения; **bez przesady** без преуве-
личения; bez skutku без результата; **bez sprzeciwu**
без возражения; bez wątpienia без сомнения, не-
сомненно; bez wiedzy без ведома; **bez wyjątku** без
исключения; sytuacja bez wyjścia безвыходное по-
ложение; bez względu na coś невзирая на что-л.,
независимо от чего-л.; wyjść z czegoś bez szwanku
выйти невредимым из чего-л.; bez zastrzeżeń без
оговорок; bez zwłoki без промедления, без прово-
лочки; bez żartów без шуток; кроме шуток; **bez**
żenady без стеснения; **nie bez obawy** не без опасе-
ния; nie bez powodu не без причины; **nie bez po-**
wodzenia не без успеха; **nie bez tego** не без того;
wejść bez pukania войти без стука; **wziąć bez zapy-**
tania взять не спросив (без спроса); **powiedzieć coś**
bez zająknięcia сказать что-л. без запинки; **działać**
bez zastanowienia действовать не подумав; ◇ **bez**
liku уйма; **bez mała** без малого, почти; чуть ли не;
bez ogródek, **bez osłonek** без обиняков; прямо; **bez**

Ryc. 4.1. Artykuł hasłowy dla jednostki indeksowej *bez*
w *Wielkim słowniku polsko-rosyjskim. A-Ó* Wiedzy Powszechnej (s. 60)

tchu *с.м.* **dech**; **bez ustanku** беспрерывно, без устан-
ли; **nie bez kozery** неспроста

Ryc. 4.2. Artykuł hasłowy dla jednostki indeksowej *bez* w *Wielkim słowniku polsko-rosyjskim*. A-Ó Wiedzy Powszechnej (s. 61) — uzupełnienie Ryc. 4.1

W tym miejscu warto również przytoczyć fragment siatki hasel z powyższego słownika, który napotykaamy poszukując jednostki *wątpienie* (ryc. 4.3.):

wątpiący сомневающийся; недоверчивый
wątpi||ć *несов.* *о czymś, в соу* сомневаться в чём-л.; ~ę, **czy**... сомневаюсь, что..., вряд ли..., сомнительно, чтобы...
wątpliwość||ć *ж.* 1. сомнение *n*; **ponad wszelką** ~ вне всякого сомнения; **podać w** ~ поставить под сомнение; **rozproszyc** ~ci рассеять сомнения; **nie mieć** ~ci не иметь сомнений; **nasuwa się** ~ возникает сомнение; 2. (*problematiczność*) сомнительность; ~ **sukcesu** сомнительность успеха
wątpliw||у сомнительный; ~a **korzyść** сомнительная польза; ~a **przyjemność** сомнительное удовольствие; (to) ~ **zaszczyt (honor)** сомнительная честь

Ryc. 4.3. Fragment siatki hasel w *Wielkim słowniku polsko-rosyjskim*. P-Ż Wiedzy Powszechnej (s. 522)

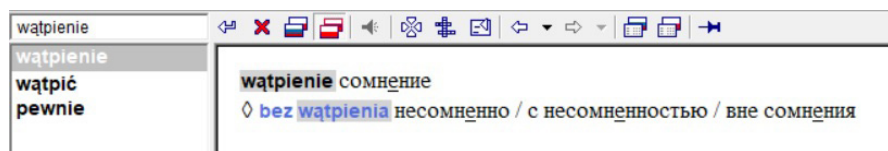
Wprawdzie nie ma w niej poszukiwanego wyrazu hasłowego, natomiast w artykule hasłowym dla jednostki *wątpliwość* odnajdziemy wielowyrzowiec *ponad wszelką wątpliwość* wraz z tłumaczeniem *вне всякого сомнения*. Tu jednak powstaje pytanie, czy użytkownik poszukiwałby badanej jednostki właśnie tam oraz czy uznałby, że zarejestrowany w powyższym artykule hasłowym tłumaczenie jest odpowiedni wobec jednostki *bez wątpienia*.

Artykuł hasłowy dla jednostki indeksowej *wątpienie* w słowniku wydawnictwa REA zredagowano następująco (ryc. 5):

wątpienie||ę *ср.* **bez** ~a без сомнения, несом-
ненно, безусловно

Ryc. 5. Artykuł hasłowy dla jednostki indeksowej *wątpienie* w *Wielkim słowniku polsko-rosyjskim* [i] *rosyjsko-polskim* wydawnictwa REA

Natomiast w słowniku wydawnictwa PWN dla jednostki indeksowej *wątpienie* artykuł hasłowy zredagowano tak (ryc. 6):

Ryc. 6. Artykuł hasłowy dla jednostki indeksowej *wątpienie* w *Wielkim multimedialnym słowniku rosyjsko-polskim [i] polsko-rosyjskim* wydawnictwa PWN

Wszystkie wskazane jednostki odnotowywane są w Narodowym Korpusie Języka Rosyjskiego, a oto kilka ich poświadczeń:

- (1) Роль в этом фильме, **безусловно**, можно внести в актив Леонардо.
- (2) Низкий поклон всем тем, кто погиб и, **несомненно**, тем, кто выжил на полях сражений — об их подвиге снято немало хороших фильмов!
- (3) Такое необычное растение, **без сомнения**, украсит альпинарий.
- (4) **Вне сомнения**, автору полезно предварительно проделать самому все то, что он рекомендует другим.
- (5) Новые товары появляются чуть ли не каждый день. Новинки эти **с несомненностью** кто-то производит. Так же **несомненно**, что их кто-то придумывает¹⁰.

Frekwencję uzyskaną w Korpusie ogólnym (2000–2025) Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego prezentuje tab. 5b:

L.p.	NKJR (Основной корпус: 2000–2025)		WSPR WP	WSPR[i] RP REA	WSPRiRP PWN
	Hierarchia	Frekwencja ¹¹	Hierarchia	Hierarchia	Hierarchia
1.	безусловно	4041	без сомнения	без сомнения	несомненно
2.	несомненно	2436	несомненно	несомненно	с несомненностью

¹⁰ <https://ruscorpora.ru/> (16.02.2025). Tu warto odnotować, że identyczną hierarchię (przy odmiennych danych liczbowych) badanych jednostek otrzymaliśmy w wynikach Korpusu prasowego mediów centralnych NKJR (Газетный корпус — Центральные СМИ), obejmującego teksty prasowe od 1983 do 2021 r. Charakterystyka podkorpusu: <https://ruscorpora.ru/corpus/paper> (20.02.2025).

¹¹ <https://ruscorpora.ru/> (16.02.2025).

3.	без сомнения	607		безусловно	вне сомнения
4.	вне сомнения	43			
5.	с несомненностью	17			

Tab. 5b. Porównanie frekwencji translatów rosyjskich jednostki *bez wątpienia* w podkorpusie NKJR z hierarchią uwzględnioną w słownikach

Zważywszy na uszeregowanie frekwencyjne wynikające z danych korpusowych, a także relatywnie wysoką frekwencję jednostek *безусловно*, *несомненно* oraz *без сомнения* i bardzo niską jednostek *вне сомнения* i *с несомненностью*, można by zakładać, że co najmniej trzy pierwsze powinny znaleźć się w słownikach wielkich. Tymczasem pozycja hierarchiczna pokrywa się tylko w przypadku leksemu *несомненно* w rejestrze słowników Wiedzy Powszechnej oraz wydawnictwa REA, a wszystkie trzy jednostki odnotowuje jedynie ten ostatni. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, choć w negatywnym sensie, że słownik PWN rejestruje tylko jeden translát o wysokiej frekwencji (*несомненно*), podczas gdy uwzględnione w nim dwa pozostałe (*с несомненностью* oraz *вне сомнения*) według danych korpusowych wydają się jednostkami stosunkowo rzadkimi, jeśli nie marginalnymi. Podsumowując: na pięć możliwych jednostek przekładowych ogółem i trzy jednostki o najwyższej frekwencji, owe trzy jednostki rejestruje tylko jeden słownik „wielki” (!). Na podstawie przedstawionych artykułów hasłowych (ryc. 4.1–6) możemy zaś wysnuć wnioski, że zarejestrowanie translátów pod jednostką indeksową, która ogranicza potencjalną ich liczbę, wpływa na czytelność artykułów hasłowych oraz że rejestrowanie — w tym przypadku — wielowyrazowca *bez wątpienia* pod drugim z jego składników jest w tym kontekście rozwiązaniem redakcyjnym istotnie wpływającym na przyjazność i użyteczność mikrostruktury słownika.

PODSUMOWANIE

W artykule staraliśmy się m.in. wskazać proponowany mechanizm ewaluacji rozwiązań słownikarskich oraz ocenić dotychczasowe metody konstruowania artykułów hasłowych w aspekcie jednostek wielowyrazowych jako jednostek z jednej strony wspomagających opis wyrazów hasłowych (pojedynczych leksemów wraz z ich właściwo-

ściami i potencjałem kolokacyjno-syntagmatycznym), ale również jednostek niejako samodzielnych.

Jest to badanie, które w skali pełnej siatki haseł można uznać jedynie za pewne studium przypadku i niereprezentatywne dla badanych słowników jako kompletnych dzieł. Pokazuje ono jednak różnice, podobieństwa lub też wariantywność rozwiązań stosowanych w każdym ze słowników. Pozwala ponadto na wskazanie, który ze słowników można uznać za najbardziej użyteczny w odniesieniu do rejestrowania tego typu jednostek, choć nie bez zastrzeżeń.

Analiza ilościowa (wskaźnikowa) zaproponowana w tym rozdziale oparta jest o wiele jednostek wejściowych, jednak zawartość słowników traktowaliśmy z pewnym marginesem, pozwalającym kwalifikować pozytywnie jednostki o charakterze synonimicznym (w tym ekwiwalenty jednowyrazowe), o zbliżonej konstrukcji lub jednostki niepełne, wymagające jedynie nieznacznych modyfikacji, których użytkownik mógłby dokonać. Dzięki tego typu analizie mamy jednak do czynienia z danymi, które bez szczegółowej analizy zapisów poszczególnych artykułów hasłowych opartej o weryfikację korpusową pozostają danymi niepełnymi i mogącymi kreślić fałszywy obraz dzieła leksykograficznego. Analiza jakościowa (w tym oparta na danych korpusowych) pozwala natomiast uwiarygodnić rozwiązania słownikowe, a także uszeregować ekwiwalenty w obrębie artykułu hasłowego. Badanie pokazuje, że ewaluacja słowników powinna być dokonywana wieloaspektowo, a analizy należy prowadzić komplementarnie. Branie pod uwagę różnych aspektów, związanych z makro- czy mikrostrukturą obiektywizuje i niuansuje ocenę słowników, co zostało dokonane poprzez zestawienie podejścia ilościowego i jakościowego nawet w tak niewielkim zakresie, jaki został zaprezentowany w niniejszym artykule

REFERENCES

- Bańko, Mirosław. "Za mało czy dość? Dylemat leksykografa w dobie rewolucji informacyjnej (na przykładzie słowników frazeologicznych)." *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią a praktyką frazeograficzną*. Dziamska-Lenart, Gabriela and Liberek, Jarosław (eds.). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013: 9–16.
- Chlebda, Wojciech (ed.). *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski. Zeszyt 4*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2009.
- Chlebda, Wojciech. "Teoria frazeologiczna a nauczanie języka obcego." *Prace Językoznawcze*, 1989, no. 15: 101–115.

WYBRANE SŁOWNIKI PRZEKŁADOWE...

- Chwatow, Sergiusz and Timoszuk, Mikołaj (eds.). *Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo REA, 2008.
- Handzel, Zbigniew, Gajer, Mirosław. "Zastosowanie uczenia głębokiego w tłumaczeniu komputerowym." *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Informatyki w Krakowie*, 2021, no. 17: 71–92.
- Hessen, Dymitr and Stypuła, Ryszard (eds.). *Wielki słownik polsko-rosyjski. A-Ó*. Wyd. VII. Warszawa: Wiedza Powszechna, 2004.
- Hessen, Dymitr and Stypuła, Ryszard (eds.). *Wielki słownik polsko-rosyjski. P-Ż*. Wyd. VII. Warszawa: Wiedza Powszechna, 2004.
- Kaczmarek, Hanna. "Tradycyjny słownik książkowy w kształceniu językowym na poziomie akademickim." *Prace Naukowe Akademii im. J. Długosza w Częstochowie*, 2016, no. XXV: 373–384.
- Sekuła, Justyna. "Źródła wiedzy tłumacza w przekładzie niemieckiego wyroku sądowego a poprawność translatu." *Comparative Legilinguistics*, 2017, no. 31: 147–165.
- Wawrzyńczyk, Jan (ed.). *Wielki multimedialny słownik rosyjsko-polski [i] polsko-rosyjski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Żmigrodzki, Piotr. *Słownik — słowo — rzeczywistość. Z problemów leksykografii i metaleksykografii*. Kraków: Wydawnictwo LEXIS. 2008.
- Савчук, Светлана Олеговна, et. at. "Национальный корпус русского языка 2.0: новые возможности и перспективы развития." *Вопросы языкознания*, 2024, no. 2: 7–34.

ONLINE (RE)SOURCES

<<https://ruscorpora.ru/>>.